

Csokonai Vitéz Mihály

1

Egyszer, amikor Debrecenben jártam, s egy kora júniusi éjszakan cél nélkül kószáltam, megállapodtam szobra előtt. A szobor a kis méreteivel, a meghittent-törékeny arányaival oly puhán helyezkedett belé a térbe, a sötétkék, bársonyos égboltba, hogy percekig szemlélttem. Mögötte a kollégium épülettömbje komorlott, századok elkondukt harangzenéjével. A háttér, az égbolt élő díszlete, a világítás és csönd, távolban pedig az ősi város lefekvő zaja szinte emberivé tette az alakot, aki a halhatatlanság őrhelyén várakozott. Úgy éreztem, hogy „négy szemközt” vagyok vele. Nézegettem csigás, homlokába fésült haját, hosszú hajdúorrát, ösztövért testét, melyet már harmincegy éves korában elperzselt a tüdővész – vagy ahogy akkor írták: az aszkór –, s noha terv nélkül vetődtem oda, és a szobor is mintegy véletlenül állított meg az éji sétámon, arra gondoltam, hogy valamit közölnöm kellene vele. Egy versszaka zengett vissza bennem, melyben megjósolja, hogy őt majd a XX. század becsüli meg, és méltányolja igazán.

*Lesz még az a kor, melybe felettem is
Egy hív magyarnak lantja zokogni fog,
S ezt mondja népünk: oh, miért nem
Éltek ez emberi századunkban?!*

Ezt szavaltam el magamban, aztán tovább ballagtam.

2

Csokonai a XVIII. században találkat adott nekünk, akik ma élünk. A fekete tógás diák, fején a háromszögletes sipkával, a vándorköltő nem érezte jól magát a századában, hiszen amíg élt, csak két kötetét nyomtatták ki, a többi kéziratban hevert. Kölcsey így vélekedett felőle: „Azt a csint és teljességet, mely Daykának a sajátja, ónala

hiába keresnénk.” Kazinczy ítélete ez: „Az ő versei rettenetes mázolások.” Nem csodálatos-e, hogy ma Dayka nevét már csak az irodalom bűvárai ismerik, ellenben ha Csokonait emlegetik, valamennyien trillákat hallunk, égi zengzeteket, s általa föltámad elfelejtett kora is, tündérajátékaival, szépségtapaszaival, modoros magakellelésével és vaskos tréfáival. Cytherével, Cyprisszel, Chloéval, Ámorral, Hymennel és Zephirrel meg a görög-római mitológia többi alakjaival, akiket kortársai műveiben egyáltalán nem tudunk szívvelni és élvezni.

3

Úgy látszik, erre a távoli és titokzatos találkára nemcsak a költő jött el, hanem a megidézett szerelmes is, a XX. század. Emlékezünk, hogy századunk első éveire esik az a láz, mely nevének új veretet adott. Jelkép lett szemünkben a debreceni poéta, aki fiatalon rogyott össze, a halhatatlanság küszöbén, diákos dínomdánomok, regényes szerelmek, szeleburdi égvívások után. Ekkoriban tetőződött nálunk a biedermeier gyűjtőszennvedély, az ódon bútorok, poharak, zenélő-órák, rézkapcsos családi albumok divatja. Észrevettük, hogy az ő költeményeinek hangja hasonlít az üvegburás órák cingár muzsikájához, s a nők, akiket festegetett, szintén hasonlítanak megfakult fényképeihez. Egy poraiból mesterségesen fölelevenített divat után érkezünk el hozzá: a biedermeieren át a rokokóhoz.

4

Ő a mi rokokónk. A rokokó a díszítés, a ciráda, a cikornya bájos és aprólékos művészete, halvány aranyozással, az ötletek játéka, idilli merengés, szobák természetrajongása, egy üveglablakon vagy fátyolán át, illedelmes hódolat és bókolat szívünk hölgye előtt egy helyzetdal kapcsán, csupa finomság és finomkodás, viszont a tréfakedve – ennek visszahatásaképp – annál borsosabb, csupa fintor és számárfül-mutogatás, s azon igyekszik, hogy mindent, ami túlon túl cukros, elkeseirtsen, és mindent, ami túlon túl fennkölt, lehúzzon a földre. Csokonaiban megvolt mindig a két rokokó vonás. Az egyikre példa legandalítóbb legendája: *A magánossághoz*, a másikra vastag gúnyképe: *a Dorottyá*.

Akit egyszer „félreismertek”, azt később igazolják, azután szükségszerűen újra „félreismerik”. Ez történt vele is, amikor munkáit levették a polcról, és kezünkbe adták. Akadtak olyanok, akik minden költő fölé helyezték, s azt hirdették, hogy ő maga a tomboló eredetiség, és szomorú sorsa abból magyarázható, hogy forradalmi módon dacolt kora szellemével. Ez a megállapítás igazságtalan, akár Kölcsey igazságtalansága és Kazinczy igazságtalansága. Kedves, üde lélek volt, alapjában a betű szerelmese, poeta doctus, mindvégig tanuló, széles körű elméleti sok tudással. Görögül, latinul, olaszul, franciául, angolul, németül olvasott, s érdeklődött a perzsa és a szerecsen költészet iránt is. Búvösen csengő sorai mögött és fölött gyakran ott kísért Bürger, Pope, Metastasio. Az 1794. év, amelyben börtönbe cipelik Batsányit, Kazinczyt, Verseyt, a Martinovics-összeesküvés miatt, órá nézve csak azért nevezetes, mert akkor mozdítják el a kollégiumból, mint a poézis professzorát. mi ellene a vád? Az, hogy későn kel, a tanteremben táncol diákjaival, és pipázik. Szóval, a francia forradalom tüzén csak a pipáját gyújtotta meg. Lábadása nem több egy csínynél. Mint a *Diétai Múzsza* szerkesztője, ellenforradalmár, s a Napóleon ellen vonuló vitéz nemesség „felülésére” ódát ír. 1799-ben a *Karnyónét* ezzel zárja: „Éljen II. Ferenc császár, kegyes királyunk, éljen I. Pál muszka cár, éljen III. Szelim, a nagy szultán, éljen III, György, a világ öt részének birtokosa, éljen a vitéz Souwarow és e nagy hősnek Virgiliusa légyen maga a Virgilius hazája!” Gyökereivel a régi, nemesi világba, a vidéki pusztába életbe kapaszkodott. A nagyvárost nem értette és nem szerette. Pestről Gvadányi kedélyes dohogásával emlékezett meg. A mai kávéház őst így rajzolja:

*Hiszen itt minden dicsőség csak abba áll,
Ha az ember locsog, pipál, ül vagy sétál,
hörböl pergelt török babot szűk kortyokkal,
Földig érő füstfelleg közt olyanokkal,
Kik begyűltek ezerféle köntös-vázba
Egy különös szabadságú pipaházba,
Hol egyhúzóba fél napig is elnézik,
Némely bolond csontekéssel hogy tekézik...*

Gyöngyösit folytatja tovább, és úgy nő ki belőle, mint a barokkból a rokokó.

6

Újító nagyszerűsége nyelvében van. Ezt vallotta magáról: „Amphibius vagyok.” Valóban kétlaki. Műveltsége egészen európai, nyelve egészen magyar. Ez mindent megnemesít. Amint a halhatatlanságról szóló költeménye a ponyvairodalmat fölmagasztosítja, azonképpen a debreceni iskola minden rigolyáját, szójátékát, Kováts József-féle kénrímjeit is művészivé varázsolja. Az ő nyelve nem is annyira népies, mint gyermeteg és érzékletes. Mindent, amit olvassunk, az őt érzékünkkel ragadhatunk meg. A mezőket „megnyúzza” a tél. A tulipánt „száraz hektika bántja.” Amikor sorsa eldőlt, „rájajdul a Balaton”. Az Alföld: „kenyér sík óceánja”. Másutt a mosolygó gráciáknak „borba ferdett csókjai”-ról beszél. Bátorsága a dolgozószobájában nyilatkozott meg, abban a pillanatban, amikor írt. Itt volt alkotó és szabad. Így kell szemlélnünk őt, a maga mivoltában, soha meg nem fogyatkozó fényében.

Új Idők, 1934. március 18.